

М. В. Трофименко

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Розглянуто роль США у сучасному світі. Обґрунтовано та визначено, що сучасна система міжнародних відносин набуває ознак багатополюсного світу із декількома великими та однією супердержавою. Розглядаються ідеї месіанського характеру та виключності у формуванні американських зовнішньополітичних концепцій.

Ключові слова: супердержава, велика держава, одно-, багатополюсний світ, месіанський характер, виключність.

Після закінчення холодної війни, розпаду Радянського Союзу перед світовим співтовариством постала нова реальність – однополюсна система міжнародних відносин із однієї супердержавою – Сполученими Штатами Америки.

Як зазначив у своїй книзі «Три президенти та криза американської сверхдержави» відомий американський політолог Збігнев Бжезинський, «самочинна коронація президента США в якості першого глобального лідера була історичним моментом, хоча і не відзначеним особливою датою в календарі. Сталося це слідом за розвалом Радянського Союзу та припиненням холодної війни. Американський президент просто почав діяти в своїй новій якості без всякого міжнародного благословення. ЗМІ Америки проголосили його таким, іноземці висловили йому свою повагу, і візит в Білий дім (не кажучи вже про Кемп-Девід) став апогеєм в політичному житті будь-якого іноземного лідера. Поїздки президента за кордон здобули всі імперські атрибути, які затьмарюють за своїми масштабами і заходами безпеки виїзди будь-якого іншого державного діяча» [2, с. 7].

Але через два десятиріччя після цієї так званої «коронації» США ми можемо констатувати зовсім інші умови міжнародних відносин. Чотири президенти США, які обіймали цю посаду під час та після перемоги у холодній війні – Джордж Буш старший, Біл Клінтон, Джордж Буш молодший та Барак Обама, в цілому зберегли для США статус супердержави, але не зуміли зберегти однополюсний статус системи міжнародних відносин. Сьогодні вже реальність є багатополюсна система міжнародних відносин, яка ще знаходиться у стадії свого формування, але полюсами у ній виступають власне одна супердержава (США) та кілька великих держав та інтеграційних угруповань (Росія, Китай, Індія, Бразилія, ЄС тощо).

Не зважаючи на зростання значення нових акторів міжнародних відносин, таких як міжнародні неурядові організації, ЗМІ, ТНК, на збільшення впливу інформаційних технологій на всі сторони життєдіяльності суспільства, стандартні чинники, які визначають статус держави, залишаються актуальними.

Відомий російський американіст Тетяна Шаклеїна визначає сучасну «велику державу» як таку, що

(1) зберігає дуже високий (або абсолютний) ступінь самостійності в проведенні внутрішньої і зовнішньої політики,

(2) не тільки забезпечує національні інтереси, а й істотно (вирішально) впливає на світову й регіональну політику і політику окремих країн (світорегулююча діяльність),

(3) володіє всіма або значною частиною традиційних параметрів «великої держави» (територія, населення, природні ресурси, військовий потенціал, економічний потенціал, інтелектуальний і культурний потенціал, науково-технічний) (табл. 1).

Самостійність в проведенні зовнішньої політики світорегулюючого характеру передбачає наявність у відповідній країни волі до проведення такої політики. Крім зазначених вище параметрів, необхідний історичний досвід, традиція і культура участі у світовій політиці в якості вирішального і / або активного гравця [4].

Таблиця 1 – Параметри провідних світових держав

Параметри країни	великої	США	КНР	Індія	Бразилія	Росія
Територія	+	+	+/-	+/-	+	+
Природні ресурси	+	+/-	-	-	+	+
Демографія	+	+/-	+/-	+/-	+	-
Військовий потенціал	+	+	+/-	+/-	-	+
Економіка	+	+	+/-	+/-	+/-	-/+
Передові технології	+	+	+/-	+/-	-/+	+/-
Наука та дослідження	+	+	+/-	+/-	-	-/+
Освіта	+	+	-	-	-	+
Культура	+	+	+/-	+/-	-/+	+
Традиція і культура думати та діяти глобально	+	+	-/+	-	-	+

З огляду на традиційні чинники, які впливають на велич держав, тільки Сполучені Штати Америки мають всі параметри. Щодо традиції і культури думати та діяти глобально, то вони формувалися у США з початку існування державності.

XX ст. стало століттям Америки – зробивши вихід на світову політичну арену в 1917 р., після Другої світової війни США стали економічним, військовим і політичним лідером Заходу, а результат холодної війни приніс їм статус єдиної наддержави. Сходження Америки було в значній мірі зумовлене її географією та історією: перебуваючи далеко від європейського континенту з його безперервними в XIX ст. війнами і революціями, США не знали загрози ззовні і за великим рахунком зуміли уникнути соціальних потрясінь, пов'язаних з переходом до капіталістичного укладу. Специфічний історичний досвід, безумовно, накладає свій відбиток на американську зовнішню політику, яка володіє цілим рядом властивих тільки їй особливостей.

Американська зовнішня політика ґрунтується на тезі про особливу місію США в історії людства – подібне бачення продиктовано, перш за все, обставинами виникнення американської державності. Ідея американської винятковості була вперше сформульована в проповіді губернатора Массачусетса пуританина Дж. Уінтропа «Зразок християнського милосердя» (1630), виголошеної ним на борту судна «Арбел», – в ній прозвучали слова про «град на холмі», яким повинна була стати майбутня колонія Массачусетс. Ідею «обраності» американської нації та визначення Сполучених Штатів як «землі обітваної» хотіли втілити в життя спочатку «батьки-пілігрими», що прийшли з цією місією на простори нового континенту, а потім «батьки-засновники» американської республіки, які заявляли про месіанський характер американської революції, унікальність американської демократії. Все це стало основою політики

Сполучених Штатів. Месіанське, виключне сприйняття історичної ролі США сформувало ще одну найважливішу рису американської зовнішньої політики – протиборство ізоляціонізму та інтернаціоналізму. Ще в першій третині ХІХ ст. виявилось два підходи до американської зовнішньої політики. Прихильники першого вважали, що обов'язок Америки – захищати ідеали свободи і справедливості в усьому світі; їм заперечували ті, хто вважав за необхідне для США уникати участі в чужих конфліктах, щоб зберегти демократичну природу своєї зовнішньої політики. Друга, ізоляціоністська, точка зору отримала розвиток з прийняттям «доктрини Монро» (1823), суть якої була в розділі світу на дві системи: американську і європейську, і втручання першої в справи другої розглядалось Сполученими Штатами як загроза їхній безпеці. Завдяки політиці Вудро Вільсона (1913–1921) і Ф. Д. Рузвельта (1933–1945), ізоляціонізм перестав бути основою зовнішньої політики США.

Доктрини, безпосередньо пов'язані з холодною війною (Трумена, Ейзенхауера, Картера, Рейгана), також наділяли США майже необмеженими правами щодо забезпечення безпеки в тому чи іншому регіоні. Ще більш гегемоністський характер носять створені вже в умовах постбіполярного світу «Доктрина Клінтона», «Доктрина Буша», «Доктрина Обама». Основою «Доктрини Клінтона», витриманої в руслі «м'якої» гегемонії, була теза про «розширення демократії» – мова в даному випадку йшла про закріплення демократичних режимів у Східній Європі з метою перетворення колишніх соціалістичних держав в «стратегічний резерв» Заходу. Діючи відповідно до цієї зовнішньополітичної установки, США (в рамках операцій НАТО) двічі здійснили збройне втручання в Югославії – в Боснії (1995) та в Косово (1999). «Розширення демократії» отримало своє вираження і в тому, що до складу Північноатлантичного альянсу в 1999 р. вперше були включені колишні члени Організації Варшавського договору – Польща, Угорщина і Чехія.

Якщо «доктрина Клінтона» ще була реакцією на колапс соціалістичної системи, то доктрина його наступника Дж. Буша молодшого була відповіддю на терористичну атаку 11 вересня 2001 р. і стала найсерйознішим переглядом зовнішньополітичної лінії США, починаючи з 1940-х рр. Республіканська адміністрація Буша-молодшого, що прийшла до влади в 2001 р., на відміну від своїх попередників-демократів взяла на озброєння варіант «жорсткої» гегемонії. Основні положення «Доктрини Буша» були викладені в 2002 р. в «Доповіді про стан нації», «Стратегії національної безпеки», а також у промові американського президента на засіданні Генеральної Асамблеї ООН. В якості потенційного противника в «Доктрині Буша» фігурували держави, що підтримують тероризм або розробляють зброю масового знищення; виступаючи перед конгресом в 2002 р. президент вперше використав вираз «весь зла» стосовно Ірану, Іраку та Північної Кореї. Білий дім категорично відмовлявся вести діалог з подібними режимами і заявляв про рішучість усіма силами (аж до озброєного втручання) сприяти їх ліквідації.

Відверто гегемоністські устремління адміністрації Дж. Буша молодшого каталізували зростання антиамериканських настроїв по всьому світу і викликали невдоволення самих американців. Демократична адміністрація Б. Обама, яка прийшла до влади у 2009 р., зробила спробу повернення до політики «м'якої» гегемонії: новий президент приступив до виведення американських військ з Іраку, оголосив про закриття в'язниці для підозрюваних в тероризмі осіб на базі Гуантанамо, висловив намір повернутися за стіл переговорів з питань зміни клімату, ратифікувати Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань і домагатися укладення Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються. Політика Обама на перший погляд являє собою відхід від гегемоністського курсу Буша молодшого, проте не слід забувати, що, яка б адміністрація ні перебувала при владі, її метою буде глобальне

лідерство США – різниця в даному випадку полягає лише у засобах, які використовуються для досягнення мети. Незважаючи на те, що, як правило, зовнішня політика демократів на доктринальному рівні м'якше, ніж політика республіканців, для зовнішньої політики США характерна наступність, і партійні розбіжності в даному випадку носять скоріше тактичний характер.

Не піддається сумніву теза щодо важливості військового потенціалу у визначенні великої держави. Так, за даними SIPRI (Стокгольмського інституту досліджень проблем миру) за 2011 рік США витрачають на оборону більше за всі країни світу, що загалом складає 42,8% світових витрат, сім з десяти найбільших компаній у світі, які виготовляють зброю є американськими (Табл. 2, табл. 3) [3].

Таблиця 2 – Країни з найбільшими оборонними бюджетами

Місце у світі	Країна	Витрати на оборону, \$ млрд.	Доля ВВП, %	Зміна оборонного бюджету у 2010-му у порівнянні із 2001 роком, %	Доля військових світових витрат, %
1	США	698	4,8	+81	42,8
2	Китай	119	2,1	+189	7,3
3	Великобританія	59,6	2,7	+22	3,7
4	Франція	59,3	2,3	+3	3,6
5	Росія	58,7	4,0	+82	3,6
6	Японія	54,5	1,0	-2	3,3
7	Саудівська Аравія	45,2	10,4	+63	2,8
8	Німеччина	45,2	1,3	-3	2,8
9	Індія	41,3	2,7	+54	2,5
10	Італія	37,0	1,8	-6	1,8

Таблиця 3 – Найбільші у світі компанії по виробництву зброї

№	Компанія	Країна	Види зброї	Обсяги річних продажів, \$ млрд.
1	Lockheed Martin	США	Літаки, ракети, електроніка, космічні технології	33,4
2	BAE Systems	Великобританія	Артилерія, літаки, електроніка, бронетехніка, ракети, вогнепальна зброя, кораблі	33,3
3	Boeing	США	Літаки, електроніка, ракети, космічні технології	32,3
4	Northrop Grumman	США	Літаки, електроніка, ракети, космічні технології, кораблі, бронетехніка	27,0
5	General Dynamics	США	Артилерія, електроніка, бронетехніка, вогнепальна зброя, кораблі	25,6
6	Raytheon	США	Електроніка, ракети	23,1

7	EADS	ЄС	Літаки, електроніка, ракети, космічне обладнання	15,9
8	Finmeccanica	Італія	Артилерія, літаки, електроніка, бронетехніка, ракети, вогнепальна зброя, кораблі	13,3
9	L-3 Communications	США	Електроніка	13,0
10	United Technologies	США	Літаки, електроніка, двигуни	11,1

Якщо ж проаналізувати зміну оборонних бюджетів за останні десять років, то ми побачимо, що найбільш динамічно зростали витрати на оборону Китаю, Судану, Колумбії, Індії, Австралії, Катару, Мексики тощо (табл. 4). Якщо така тенденція збережеться ще на п'ятдесят – шістдесят років, то США напевно втратять лідерство у військовій сфері. Тому Сполученим Штатам варто пильно слідкувати за регіональними лідерами світу, що набираються сил, аналізувати ситуацію та вживати адекватних заходів.

Таблиця 4 – Зростання оборонних бюджетів у різних країнах світу

Країна	Зміна оборонного бюджету у 2010-му у порівнянні із 2001 роком, %
Китай	+189
Судан	+126**
Колумбія	+100
Індія	+83
Австралія	+80
Катар	+60*
Мексика	+55
Малайзія	+44
Кувейт	+20
Японія	+4

* Зміна оборонного бюджету у 2007-му у порівнянні із 2002 роком

** Зміна оборонного бюджету у 2006-му у порівнянні із 2001 роком

Статус супердержави, величезні витрати на оборону не проходять непомітними для американської економіки. За останні двадцять років американська економіка перетворилася із профіцитної при президентові Клінтоні на таку, що має величезний дефіцит при президентах Буші молодшим та Обамі. Все більше американських громадян підтримують політику жорсткої економії, виступають проти дорогих військових кампаній у Іраку, Афганістані, Лівії. Все більше американців наполягають

на зосередженні на внутрішній, а не зовнішній політиці. Така риторика є загрозливою для американського лідерства у світі, хоча у найближчі десятиріччя воно навряд чи буде кимось піддано сумніву.

Список використаної літератури

1. Бжезинский Зб. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинский ; пер. с англ. Е. А. Нарочницкая, Ю. Н. Кобяков. – М. : Междунар. отношения, 2010. – 264 с.

2. Бжезинский Зб. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы / Зб. Бжезинский ; пер. с англ. Ю. В. Фирсов. – М. : Междунар. отношения, 2010. – 192 с., ил.

3. СІПРІ 2011: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека ; пер. з англ. / Стокгольм. Міжнар. ін.-т. дослідження миру ; Укр. Центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова ; редкол. укр. вид.: Л. Шангіна та ін. – К. : Заповіт, 2012. – 488 с.

4. Шаклеина Т.А. Великие державы и региональные подсистемы [Электронный ресурс] / Т. Шаклеина // Международные процессы. – 2011. – Т. 9, № 2(26). Май–авг. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>.

5. Шаклеина Т. А. Россия и США в новом мировом порядке. Дискуссии в политико-академических сообществах России и США (1991–2002) / Т. А. Шаклеина. – М. : Ин-т США и Канады РАН, 2002. – 445 с.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2012.

M. V. Trofymenko

UNITED STATES OF AMERICA IN THE MODERN WORLD

The role of the USA in the modern world is under consideration. It is substantiated and determined that the modern system of international relations gains the characteristics of the multipolar world with a couple of great and one super power. The ideas of messianic character and of exclusiveness of the american foreign policy concepts are under consideration.

Key words: *superpower, great power, uni -, multipolar world, messianic character, exclusiveness.*